

นิสัยการอ่านของคนไทย ในมิติด้านวัฒนธรรม

นิธิ เอียวศรีวงศ์

การอ่านก่อนการพิมพ์

แม้ว่าไทยมีตัวอักษรใช้เขียนภาษาไทยมานานแล้ว แต่สังคมไทยไม่ใช่สังคมที่ใช้ตัวอักษร ในความหมายที่ว่า ส่วนใหญ่ของการสื่อสารไม่ได้ผ่านตัวอักษร ไม่ว่าจะเป็นการบริหารงานราชการ หรือการติดต่อสื่อสารกันในชีวิตประจำวันของผู้คน

ความจำเป็นหรือความต้องการที่จะใช้ตัวอักษรเพื่อการสื่อสารมีน้อยเสียจนกระทั่งว่า แม้ได้ติดต่อสัมพันธ์กับจีนมานานหลายศตวรรษ และได้รับเทคโนโลยีหลายอย่างจากจีน แต่ไทยไม่เคยรับเทคโนโลยีการพิมพ์จากจีนเลย

วรรณกรรมที่เป็นตัวเขียนซึ่งผลิตขึ้นมีไม่มากนัก ประกอบด้วยคัมภีร์ศาสนาประเภทต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนที่มีจำนวนมากที่สุด "ตำรา" ประเภทต่างๆ เช่น ตำราทวน ตำราตุนกเขา ฯลฯ รวมกฎหมาย ตำนาน พระราชพงศาวดาร และจดหมายเหตุหลายประเภท ในส่วนเอกสารการบริหารราชการ ซึ่งแม้ยอมรับว่าส่วนใหญ่ได้สูญหายไปหมดแล้ว กระนั้น เฉพาะในสมัยที่ยังเหลืออยู่ ก็ต้องถือว่ามีจำนวนน้อย ชี้ให้เห็นว่า ในแต่ละปีรัฐบาลกลางได้รับรายงานจากหัวเมืองไม่กี่ครั้ง บางหัวเมืองก็ไม่ได้ส่งเลยหากไม่มีเหตุอะไรเป็นพิเศษ และในทางตรงกันข้าม รัฐบาลกลางก็มีคำสั่งถึงหัวเมืองไม่กี่ครั้งต่อปีเช่นกัน ทั้งนี้เพราะอำนาจหน้าที่ของรัฐบาลกลางมีจำกัด ความจำเป็นจะต้องติดต่อสื่อสารกับหัวเมืองจึงมีไม่มากเป็นธรรมดา เมื่อเปรียบเทียบกับสังคมโบราณที่ใช้ตัวอักษร เช่นจีนหรือญี่ปุ่น เอกสารราชการของไทยมีจำนวนน้อยอย่างเทียบกันไม่ได้ ในขณะที่วัดไทยไม่มีหน้าที่เก็บบันทึกการเกิด การแต่งงาน หรือการตายของชาวบ้านในละแวก แม้แต่บันทึกเกี่ยวกับเจ้าอาวาสและพระในวัดยังไม่มีด้วยซ้ำ

น่าสังเกตด้วยว่า การค้าซึ่งที่จริงแล้วคือแหล่งกำเนิดตัวอักษรในโลก แทบไม่มีบทบาทอะไรเลยในการผลิตเอกสารตัวเขียนในสังคมไทยก่อนการพิมพ์ นอกจากกรรมธรรม์ (หนังสือสัญญา) การขายตัวเป็นทาส หากดูจากการพิจารณาคดีเกี่ยวกับการกู้ยืมและเช่า (เงิน เรือ สัตว์พาหนะ ที่นา ฯลฯ) ซึ่งปรากฏอยู่บ้างในกฎหมาย ก็จะได้เห็นว่า การทำกิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้ผ่านสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษร การแต่งคัมภีร์ศาสนาเพื่ออภิปรายถกเถียงกันในด้านการศึกษาหลักธรรม แทบไม่มีเลย ส่วนใหญ่ของการเขียนเอกสารทางศาสนาขึ้นใหม่คือหนังสือเทศน์เพื่อใช้อ่านให้ฟังในการเทศน์

ในส่วนวรรณกรรมที่เรียกว่าวรรณคดีในสมัยหลัง ที่ถูกเขียนขึ้นมีน้อยกว่าที่เป็นมุขปาฐะอย่างเทียบกันไม่ได้ และในบรรดาเอกสารที่เขียนขึ้นเหล่านี้ ก็ไม่ได้เสพกันผ่านการ "อ่าน" แต่ผ่านการฟัง การขับ การสวด หรือการแสดง เกือบทั้งนั้น ประเพณีหลวงอย่างหนึ่งคือ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จเข้าบรรทม จะมีเจ้าพนักงานขับเสภาตีบัณเฑาะว์กล่อมพระบรรทม นี่เป็นการเสพวรรณกรรมที่แพร่หลายทั่วไปในหมู่ผู้ดี คือการให้เด็กหรือคนรับใช้อ่านหนังสือให้ฟัง และมักจะอ่านด้วยทำนองเสนาะ (ซึ่งก็คือการ "ขับ" อย่างหนึ่ง) โดยสรุปก็คือหนังสือไม่ได้

เขียนขึ้นเพื่อ "อ่าน" แต่เพื่อฟัง

ด้วยเหตุดังนั้น งานเขียนที่อยู่ในรูปความเรียงจึงมีน้อยมากในบรรดาวรรณคดีไทยก่อนการพิมพ์ (ธรรมชาติของความเรียงไม่เหมาะแก่การฟัง และการ "ขับ")

นอกจากนี้ เอกสารที่เขียนขึ้นก่อนการพิมพ์ก็มีน้อยมาก (เมื่อเปรียบเทียบกับอีกหลายสังคม) ความจำเป็นที่จะต้องเขียนสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมีจำกัดได้กล่าวแล้ว การครอบครองหนังสือมีต้นทุนที่สูง (จ้างผู้คัดลอก) ดังนั้นคนส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยได้อ่านหนังสือ แม้ว่ามีหลักฐานของมิชชันนารีซึ่งเปิดคลินิกในต้นรัตนโกสินทร์ได้สำรวจจากคนไข้ (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนชั้นต่ำและชาวจีน)ว่า มีผู้อ่านหนังสือออกประมาณ 45% แต่ในชีวิตจริงคงไม่มีโอกาสได้อ่านหนังสือบ่อยนัก จนกระทั่งความสามารถในด้านการ "อ่านออกเขียนได้" นั้น เป็นความสามารถที่ใช้งานเป็นปกติได้จริงหรือไม่ยังน่าสงสัย

ในสังคมที่การอ่านมีลักษณะดังกล่าวนี้ จะส่งต่อความรู้, ความคิด และความงามกันอย่างไร?

คำตอบก็คือความจำ เช่นเดียวกับสังคมก่อนการพิมพ์ทั่วไป การศึกษาในสังคมไทยเน้นความจำ ประกอบกับคำสอนในศาสนา (ทุกศาสนา) ย่อมเสนอว่าความจริงมีเพียงหนึ่งเดียว ดังนั้นการเล่าเรียนคือการจดจำสิ่งที่ถือกันว่าเป็นหลักอันถูกต้อง หรือเป็นความรู้ที่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่มีการคิดวิเคราะห์อื่นนอกจากคิดวิเคราะห์เพื่อจับหลักดังกล่าวให้ได้ ไม่มีการโต้เถียงจากมุมมองอื่นๆ มากไปกว่าที่ครูหรือหนังสือเสนอไว้

กระบวนการอ่านในโลกปัจจุบัน

การอ่านอย่างที่เรารู้จักในทุกวันนี้ ไม่ใช่สิ่งที่คนไทยคุ้นเคยมาก่อน กระบวนการที่เรียกว่าการอ่านนี้เป็นอย่างไร?

การอ่านคือการรับความหมายผ่านสัญลักษณ์โดยตรง เช่นอ่านเครื่องหมายจราจร อ่านสีหน้าและอากัปกริยาของคน เป็นต้น แม้ว่าสัญลักษณ์ของหนังสือคือตัวอักษร ดูประหนึ่งว่าเมื่อเราอ่านหนังสือ เราแปรสัญลักษณ์นั้นเป็นเสียงก่อน แล้วจึงรับความหมายจากเสียงอีกทีหนึ่ง แต่ในความเป็นจริง การอ่านที่เจินจัดพอจะอ่านในชีวิตได้จริง ไม่ได้ผ่านเสียง เรามองคำที่ถูกสะกดขึ้นเป็นสัญลักษณ์ อย่างเดียวกับที่คนจีนหรือญี่ปุ่นอ่านหรือมองตัวหนังสือของเขา และเพราะเราค้นเคยกับสัญลักษณ์นั้นจนกระทั่ง ความหมายไหลผ่านสู่สมองและจิตใจได้ทันที (นี่คือเหตุผลที่เมื่ออ่านเอกสารโบราณ ซึ่งใช้วิธีสะกดต่างจากปัจจุบัน เราจึงอ่านได้ช้า เพราะไม่คุ้นเคยกับสัญลักษณ์เหล่านั้น ต้องแปรสัญลักษณ์นั้นให้เหมือนสัญลักษณ์ที่เราคุ้นเคยก่อน จึงรับความหมายได้)

ไม่แต่เพียงคำที่ถูกสะกดขึ้นจากอักษรเท่านั้น ที่เรามองเป็นเพียงสัญลักษณ์ แม้แต่วลีหรือบางครั้งประโยค หรือยิ่งกว่านั้นทั้งข้อความ ก็อาจถูกมองเป็นสัญลักษณ์ด้วย หมายความว่าข้อความบางชนิดที่เราเห็นซ้ำๆ ในงานเขียนบางประเภท เพียงแต่กวาดสายตาผ่าน เราก็สามารถรับความหมายได้แล้ว ดังนั้นเราจึงอ่านหนังสือพิมพ์รายวันได้อย่างรวดเร็ว เพราะเรากวาดตาหาความหมายที่เราสนใจเท่านั้น

แม้แต่หนังสือที่เป็นเล่ม ในส่วนที่เป็นข้อมูลซึ่งรู้กันทั่วไปอยู่แล้ว เราก็มักจะอ่านผ่านๆ ส่วนนั้นเท่านั้น

ยังมีข้อที่น่าสนใจในกระบวนการอ่านของปัจจุบันอีกอย่างหนึ่ง นั่นก็คือ "ความหมาย" ที่เราเก็บจากการ

อ่านนั้น แตกต่างกันในเอกสารแต่ละชนิด ดูเหมือนการรับความหมายผ่านสัญลักษณ์โดยตรง เปิดสมองและจิตใจของเราให้ใช้วิจารณ์ญาณในการอ่านได้ละเอียดกว่าการรับความหมายผ่านเสียง (บางคนเห็นเครื่องหมายจราจรห้ามเข้า ก็สามารถวางแผนได้ในพริบตาว่าต้องวนรถอย่างไรจึงจะไปถึงที่หมายได้ และบางคนอาจใช้เวลาเพียงพริบตาเหมือนกันที่จะวางแผนว่า หากฝ่าฝืนกฎจราจรแล้วจะถูกจับหรือไม่)

ดังนั้น โดยอัตโนมัติ เมื่ออ่านงานเขียนเชิงสร้างสรรค์ (creative works) เรามักเปิดรับความหมายที่อาจกระทบใจไม่น้อยกว่ากระทบความคิดเชิงเหตุผล และในทางตรงกันข้าม กระบวนการคิดด้วยเหตุผลของโลกปัจจุบัน บังคับให้การอ่านของคนปัจจุบันมุ่งหาตรรกะที่สืบเนื่องเป็นเส้นตรง จากเหตุไปหาผล ข้อถกเถียงหนึ่งๆ ที่ผู้เขียนเสนอคืออะไร และเหตุใดเขาจึงลงมติเช่นนั้น พุทธิอีกอย่างหนึ่งก็คือ การอ่านในสมัยปัจจุบันแทรกการวิเคราะห์ (ทั้งด้วยความคิดเชิงเหตุผล และอารมณ์ความรู้สึก) อยู่ในกระบวนการตลอดเวลา

นี่เป็นความแตกต่างอย่างยิ่งจากงานเขียนที่สื่อความผ่านการฟัง ขอให้สังเกตกลอนของสุนทรภู่ที่ว่า

"มนุษย์นี้ที่รักอยู่สองสถาน บิดามารดาก็รักมักเป็นผล

ที่ฟังหนึ่งฟังได้แต่กายตน เกิดเป็นคนคิดเห็นจึงเจรจา"

ตรรกะของความดังกล่าวจะคลุมเครืออย่างยิ่งในกระบวนการอ่านอย่างปัจจุบัน สุนทรภู่กล่าวว่า ความรักในหมู่มนุษย์ที่อาจวางใจได้มีเพียงสองอย่าง คือความรักของพ่อแม่ และความรักตนเอง ความในวรรคสุดท้ายจึงดูไม่เกี่ยวกับความรักที่มนุษย์ฟังวางใจได้แต่อย่างไร หากพยายามหาเหตุผลเพื่อตั้งเอาวรรคสุดท้ายนี้ไปเกี่ยวกับข้อเสนอก็คงเป็นว่า เพราะรักตนเองจึงควรต้องปฏิบัติตัวให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง เช่นคิดเสียก่อนพูด แต่ก็จะเกิดข้อสงสัยแก่ผู้อ่านในปัจจุบันว่า เหตุใดการพูดจึงเป็นสุดยอดของการปฏิบัติตัวที่ให้ประโยชน์แก่ตนที่สุด สมมติว่าสุนทรภู่มีความคิดเห็นเช่นนั้น สุนทรภู่ก็ยังไม่ได้แสดงข้อถกเถียงตรงนี้ไว้ในงานเขียนของตน

งานเขียนส่วนใหญ่ในโลกปัจจุบัน เขียนขึ้นเพื่อให้ "อ่าน" ตามความหมายที่ได้กล่าวนี้ อันที่จริงการอ่านที่จะได้รับความเพลิดเพลิน และรับรู้สาระสำคัญของงานเขียนในสมัยปัจจุบัน ก็ต้อง "อ่าน" ตามนี้

ปัญหาจึงอยู่ที่ว่า คนไทยก่อนยุคของการพิมพ์ไม่ได้อ่านหนังสือดังวิธีที่กล่าวนี้ เมื่อเกิดการพิมพ์ขึ้นคนไทยอ่านหนังสืออย่างไร

การเผยแพร่การอ่านผ่านโรงเรียน

การพิมพ์เพิ่งเกิดขึ้นประมาณ 4 ทศวรรษ ก่อนที่จะเกิดการศึกษาระดับใหม่ขึ้นในประเทศไทย และแม้มีการพิมพ์แล้ว สิ่งที่เขียนขึ้นใหม่เพื่อการพิมพ์ก็มิได้มีมากนัก ส่วนใหญ่คือการพิมพ์หนังสือเก่าที่เขียนมาก่อนยุคการพิมพ์ หรือแม้มีหนังสือเขียนใหม่ ก็เขียนขึ้นตามจารีตการเขียนของยุคก่อนการพิมพ์ (เช่นนิทานกลอนที่เป็น "หนังสือหน้าวัดเกาะ")

ด้วยเหตุดังนั้น เมื่อตอนที่เปิดโรงเรียนและจัดการศึกษาแบบยุโรป "นิสัยการอ่าน" ของไทยก็ยังไม่เปลี่ยนแปลง มีการเขียน "ตำราเรียน" ขึ้นเพื่อพิมพ์จำหน่ายแก่นักเรียน แต่ตำราเหล่านี้ก็เขียนขึ้นด้วยกระบวนการทัศน์ของการศึกษาแบบเก่า คือการจำสิ่งที่เป็นหลักสำคัญ เพียงแต่เปลี่ยนเนื้อหาซึ่งเคยนำมาจากภาษาบาลี

กลายเป็นเนื้อหาที่นำมาจากภาษาอังกฤษแทนเท่านั้น ตำราเรียนของไทยสืบมาจนถึงทุกวันนี้ ไม่ค่อยมีเนื้อที่
สำหรับการ"อภิปราย"ประเด็นทางวิชาการ มากไปกว่าสรุปหัวใจของเรื่องให้เข้าใจได้ง่ายๆ โดยไม่ต้องรู้ที่มาที่ไป
ของสิ่งที่ต้องจดจำ เกือบไม่ต่างจากคัมภีร์ศาสนา

โรงเรียน ซึ่งขยายตัวมากขึ้นสืบมาจนทุกวันนี้ คือการจรรโลงและขยายวัฒนธรรมการอ่านก่อนการพิมพ์
ให้ดำรงอยู่และแพร่หลายในสังคมไทย นักเรียนจะถูกสอนให้อ่านอย่างถี่ยิบทุกถ้อยคำ มากกว่าการทำความเข้าใจกับ
ประเด็นทั้งในแง่เนื้อหาและกระบวนการคิด เพื่อให้ได้มาซึ่งเนื้อหาดังกล่าว เราอ่านวรรณคดีในห้องเรียน
โดยใช้จินตนาการน้อยกว่าความรู้ด้านศัพท์แสงและฉันทลักษณ์ การอ่านจึงเป็นงานหนัก เคร่งเครียด และหาความ
เพลิดเพลินจากการอ่านไม่ได้ ด้วยอารมณ์ความรู้สึกต่อการอ่านเช่นนี้ จะเหลือพื้นที่สมองส่วนไหนไว้สำหรับการคิด
วิเคราะห์ หรือความรู้สึกอย่างลึกซึ้ง และการโต้เถียงหรือสนับสุนงานเขียนที่ตัวอ่านได้

(ในทุกวันนี้ การโฆษณาชักชวนให้คนไทยอ่านหนังสือ ก็ยังเน้นประโยชน์ด้านความรอบรู้เป็นส่วนใหญ่
ไม่มีใครพูดถึงความเพลิดเพลินจากการอ่านบ้างเลย)

ความล้มเหลวของการสอนวิชา "ย่อความ" คงบ่งบอกให้เห็นถึงความอ่อนแอด้านการอ่านในระบบ
การศึกษาไทย วิชานี้อาบบ่อย่างมาจากระบบการศึกษาอังกฤษ (precis) และเคยเป็นวิชาในหลักสูตรการศึกษา
ตั้งแต่ชั้นประถมถึงมัธยม หากทว่าการสอนวิชาย่อความในโรงเรียนไทย กลายเป็นการทำให้บทอ่านที่ครูนำมาเป็น
แบบฝึกหัดสั้นลงเฉยๆ โดยไม่ได้ฝึกให้นักเรียนรู้จักจับประเด็นจากการอ่าน และเสนอประเด็นหลัก (พร้อมเหตุผล
หรือวิธีคิดที่ผู้เขียนเสนอไว้ในงานเขียน) อย่างกะทัดรัด

ในหลายโรงเรียน บทอ่านที่นำมาเป็นแบบฝึกหัดมีข้อความเพียงหนึ่งหรือสองย่อหน้า ซ้ำไม่ใช่ประเด็น
หลักของงานเขียนทั้งชิ้น ในหลายโรงเรียน ครูสอนให้ขีดเส้นใต้ข้อความบางตอนในบทอ่าน แล้วนำเอาข้อความนั้น
มาเขียนต่อกันเป็นย่อความฉบับนักเรียน

อันที่จริง วิชาย่อความเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษา และอาจฝึกตั้งแต่เด็กที่เริ่มอ่านหนังสือแตกไปได้
จนถึงนักเรียนชั้นสูง ซึ่งก็คือการหัดเขียนปริทรรศน์หนังสือทั้งเล่ม แต่โรงเรียนไทยสอนย่อความเพียงเพื่อทำให้สั้น
โดยไม่สนใจว่าต้องทำอะไรให้สั้น ในที่สุดนักการศึกษาไทยก็ไม่เห็นประโยชน์ของวิชานี้ และถูกยกเลิกไปในทุก
ระดับชั้นการเรียนจนหมด

โดยสรุปก็คือ โรงเรียนสอนให้คนไทยส่วนใหญ่อ่าน แต่กลับสอนให้อ่านอย่างเดียวกับวัฒนธรรมการอ่าน
ในยุคก่อนการพิมพ์ และคนไทยส่วนใหญ่ในทุกวันนี้ก็ยังอ่านหนังสือด้วยท่าที่ดังกล่าวสืบมา ดังนั้นประเทศไทยจึง
เป็นประเทศที่มีประชากรอ่านออกเขียนได้เกือบ 100% แต่มีนักอ่านอยู่ไม่สู้มากนักเมื่อเทียบกับประชากรที่อ่าน
ออกเขียนได้ คำอธิบายว่าหนังสือมีราคาแพงเกินฐานะของคนไทยส่วนใหญ่ ใช้อธิบายได้เพียงส่วนเดียว เพราะ
ห้องสมุดสาธารณะทั้งหลาย ก็มีสถิติผู้ใช้บริการต่ำ แม้แต่ในมหาวิทยาลัย

การส่งเสริมการอ่านในสังคมที่เพิ่งก้าวเข้าสู่ยุคการพิมพ์ไม่นานมานี้ แม้ว่าส่วนหนึ่งคือการให้บริการ
หนังสือได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึง แต่ที่สำคัญอย่างยิ่งคือการปฏิรูปการศึกษาในเชิงคุณภาพ

การศึกษาไทยต้องเลิกสอนความจริงมิติเดียว หรืออันเดียว แต่ต้องสอนให้นักเรียนค้นหาความจริงเอง
จากมิติที่หลากหลายของความจริง จากเงื่อนไขที่แวดล้อมความจริงแตกต่างกัน เพื่อจะทำอย่างนั้นได้ นักเรียนต้อง

ถูกขู่ให้อ่าน แต่ต้องอ่านอย่างสนุกสนานเพลิดเพลิน อ่านละเอียดก็เป็น อ่านข้ามก็เป็น อ่านเพื่อเสพกับอ่านเพื่อ
ค้นหา ห้องเรียนกลายเป็นเวทีของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของนักอ่าน ไม่ใช่ที่ประกาศิตความจริงนิรันดร

ตราบเท่าที่ทัศนคติต่อการอ่านยังไม่เปลี่ยนมาสู่การอ่านในยุคการพิมพ์ แม้จะส่งเสริมการอ่านกันอย่างไร
ก็ยากที่คนไทยจะอ่านหนังสือ

